

Gyermekvédelem a változás-elmélet tükrében

RÁCZ ANDREA

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociális Munka Tanszék

ABSZTRAKT

Alapvető, hogy a gyermek egyéni szükségletei határozzák meg, hogy milyen szolgáltatásokra van igény és ezek hogyan tudnak adekvát szolgáltatói válaszokat adni a gyermek problémáira. Hazánkban a gyermekvédelmi szakellátás működését jellemzően kevésbé megalapozott szakmai elvek mozgatják, a szolgáltatás tervezése és nyújtása ad hoc jellegű, a gyermekvédelemben a tudatos tervezés nincs jelen. A tanulmány a „Jó szülő-e az állam?” témájú kutatás keretében kapott főbb kvalitatív eredményekre épül. Célunk, hogy feltárjuk, hogy a gyermekvédelmi szakellátás rendszerében (intézményes és nevelőszülői ellátás) hogyan történik a gyermeki szükségletek kielégítése, a rendszer hogyan szolgálja a gyermek legjobb érdekét, a gyermekvédelmi szakemberek véleménye szerint milyen diszfunkciók azonosíthatók rendszerszinten.

KULCSSZAVAK: gyermekvédelem, gyermeki szükségletek, tudatos/ad hoc tervezés a gyermekvédelmi szakellátásban, korporált szülőség

ABSTRACT

Child protection in light of the Theory of Change

It is essential that the child's individual needs determine the required services and how these can give adequate responses to children's problems. In Hungary, the child protection system is driven by less established professional principles, service planning and provision are of an ad hoc nature, child protection services lack any conscious design. The present study is based upon main qualitative results obtained from the research subject of "Is the State a Good Parent?". Our goal is to reveal how the child's needs are met in the system of the Hungarian child protection services (institutional and foster care), in what way the system can serve best the interests of the child, what systemic flaws can be identified according to child protection experts opinion.

KEY WORDS: child protection, children's needs, clever/ad hoc planning in child protection services, corporate parenting

Bevezetés

A gyermekvédelem feladata egyfelől társadalmi szinten értelmezett, mely a társadalmi integráció elősegítését célozza a hátrányos helyzetű, veszélyeztetett vagy gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek vonatkozásában, másfelől pedig gyermeki szinten értelmezhetjük, ahol az adott gyermek fejlődését szükséges biztosítani. Korrekciós intézmény, mely a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére, egyéni szinten pedig a gyermek személyiségének fejlődésére, hátrányainak kompenzálására irányul. Szükség esetén a legtermészetesebb társadalmi intézmény pótlására szolgál, de a családi szeretetet és identitást nem tudja helyettesíteni, így szükségletkielégítő funkciója normatív szabályokra épülő. Az állam felelőssége, hogy biztosítsa a jogszabályi kereteket, meghatározza az intézményrendszer feladatait, finanszírozza a rendszer zavartalan működését, ellássa a szakmai felügyeletet. Szabályozási feladatköréből következően garantálja és folyamatosan ellenőrzi a gyermekvédelem mint közszolgáltatás színvonalát (Domszky 1999a; 1999b; 2011). A gyermekvédelem céljai kijelölik a szakmai munka keretrendszerét is, amelyben elvárásokat támasztunk a gyermekekkel és fiatalokkal, valamint a gyermekvédelmi rendszerben nagykorúvá váltakkal dolgozó szakemberekkel szemben az ellátás típusától, munkakörüktől, végzettségüktől függetlenül.

A mainstream gyermekvédelemben a korporált szülői szerepvállalás kötelezettséget és egyben lehetőséget is jelent, hogy a gondozott gyermekek és fiatal felnőttek jövője a családban élő társaikhoz képest is megfelelő legyen. Akkor tekinthető az állam jó szülőnek, ha képes felelősséget vállalni a gondozott gyermekekért, kielégíti az egyéni szükségleteiket, és ha arra törekszik, hogy a gondozott gyermekeknek is ugyanolyan jó eredményeik legyenek az iskolában, valamint az élet más területein, mint amelyet bármilyen más felelősségteljes szülő kívánna a saját gyermekének. A fiatal felnőttek vonatkozásában a jó szülőség az önálló, független életre való felkészítést jelenti megfelelő szintű oktatási részvétel és munkaerőpiaci integráció biztosítása által. A nevelőszülőkkel szemben is – az állami gyermekvédelem otthont nyújtó tagjaként – ugyanilyen elvárások fogalmazódnak meg (Scottish Government 2008, Corporate parenting strategy for Clackmannanshire 2009–2012, Parent & child fostering scheme procedures 2010–2013).

Jelen tanulmányban a Jó szülő-e az állam? című kutatás¹ kvalitatív szakaszában kapott legfontosabb eredményeket ismertetjük, amelyek a gyermeki szükségletek kielégítéséhez és a tervezés dinamikájához, jellegéhez kötődnek.

¹ A Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékén az egyetem finanszírozásában 2013. július 1. és 2014. június 30. között megvalósuló kutatás (nyilvántartási szám: RH/885/2013) kvantitatív és kvalitatív módszerre épült, a célja, hogy általában a korporált szülői feladatellátáshoz és felelősségvállaláshoz kötődően a gyakorlati munkát meghatározó elveket és szakmai koncepciókat vizsgáljuk meg. A kvantitatív kutatási szakaszban egy online kérdőív került kiküldésre a működtetők számára, amelyben jellemzően attitűdkérdéseket és gyermekvédelmi fogalmak, terminológiák definiálását kértük a vezetők-től. Az interjúk elemzésében Freisinger Balázssal dolgoztam együtt.

Módszertan

A kutatás keretében négy egyéni interjú és három fókuszcsoportos interjú készült. A csoportokat három szempont szerint szerveztük, fenntartók szerint (állami, egyházi, civil fenntartó) az esetleges különbségek feltárása érdekében, ellátástípus túlsúlya szerint az egyes jellemző modellek mélyebb megismerése érdekében (nevelőszülői, gyermekotthoni túlsúly) és problémafókuszokhoz igazodóan. A fenntartói fókuszcsoportba a gyermekjóléti alapellátás részéről is meghívtunk egy szakembert az együttműködés összehangoltságának feltárása érdekében. Egy csoport Budapesten, kettő pedig Debrecenben, a Hajdú-Bihar megyei szakemberek megszólításával valósult meg. A meghívottak különböző munkakörben dolgoznak, mint nevelőszülő, nevelőszülői tanácsadó, gyermekfelügyelő, nevelő, intézményvezető, gyermekvédelmi gyám, illetve gyermekjóléti szolgálat családgondozója. Emellett a fiatalok véleményének megismerése érdekében a FICE Magyarországi Egyesületének engedélyével a XV. Gyermekparlamenten megkérdeztük, hogy a delegáltak szerint jó szülő-e az állam. A kvalitatív kutatási szakaszban az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- A szakemberek milyen strukturális problémákat látnak a gyermekvédelem rendszerében?
- Az elmúlt évek fejlesztéseit és annak célelérését hogyan látják?
- Milyen hiányosságokat, fejlesztendő területeket tudnak azonosítani?
- Hogyan látják a gyermekvédelmi szakellátás oldaláról az egyes szereplőkkel való kapcsolatot (vér szerinti család, gyermekjóléti alapellátás, szakellátás szereplői, társágzatokkal való együttműködés, mint oktatás, egészségügy, közművelődés)?
- Hogyan értelmezik a korporált szülőség fogalmát és annak gyakorlatban való megjelenését?

A következőkben a szakemberek és a gyermekparlamentari képviselők véleményét mutatjuk be a gyermekvédelem szükségletkielégítő funkciója mentén.

Néhány szakellátási tendencia

A gyermekvédelmi szakellátási tendenciákat nézve elmondható, hogy 2000–2008 között a kiskorúak számában csökkenés, míg a nagykorúakéban növekedés volt megfigyelhető, 2011-től a kiskorúak száma újra emelkedést mutatott és meghaladta a 18 ezret. 2010-től kezdve a nagykorúak számában közel 700 fős csökkenés figyelhető meg. A csökkenés az utógondozói ellátás jogszabályi változásaira vezethető vissza. A KSH (2014) adatai szerint 2013-ban 18674 kiskorú (gyermek és fiatal) nevelkedett a szakellátás rendszerében, közülük 63,8% nevelőszülőknél élt (11918 fő).

A két nagy ellátási forma szerepének változása kapcsán elmondható, hogy 1997–2000 között az intézményes ellátás dominált, 20012003 között 50-50%-ban voltak intézményes és nevelőszülői ellátásban elhelyezve a kiskorúak. A nevelőszülői ellátás felé való elmozdulás már 2004-ben kezdődött meg, azonban jelentős növekedés

2010-től mutatható ki. A gyermekotthoni férőhelyek száma tárgyévben 9241 volt, ennek közel 30%-a általános gyermekotthonban biztosított, szintén ilyen arányban vannak a lakásotthoni férőhelyek (30,5%), míg a speciális gyermekotthon és lakásotthon férőhelyeinek aránya 5,7%. A különleges gyermekotthon és lakásotthon férőhelyeinek aránya 21% (KSH 2014). Mind a nevelőszülői ellátás, mind az intézményes ellátás a legkiterjedtebb Budapesten, Pest megyében, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. A nevelőszülői hálózatok 26,5%-a az Észak-Alföldön található, 17%-a pedig a fővárosban. Jelentős még a dél-alföldi régió, ahol a hálózatok 16,4%-a működik (KSH 2014).

A társadalmi integráció szempontjából kiemelten fontos az oktatási részvétel támogatása. A középiskolai tanulmányok folytatása mentén való különbség jól látszik a két ellátási típusban: 2011-ben a 15–17 éves gondozottak arányában a gyermekotthonban élők közül mindösszesen 10,3% részesült érettségit adó képzésben, a nevelőszülői ellátáson belül ez az arány 31,7%. A nevelőszülők jobb eredményességét jelzi azon összesített adat, hogy a korosztály 86%-a, szemben a gyermekotthoni populáció 61,1%-ával középiskolában tanul (Papházi 2014: 187).

Az állami gyermekvédelem gyermeki szükségletkielégítő funkciójának vizsgálata

Az interjúalanyok véleménye szerint a gyermekvédelmi szakmai elvek és az előírás-ként rendelkezésre álló döntési mechanizmusok gyakorlati alkalmazása sok esetben nem történik meg a valós élethelyzetekben rendszerszerű eljárás-ként, csak a mindenkori viszonyoknak alárendelt, a rendszerszintű eljárást alkalmazó szakember aktuális ismereteitől és szemléletétől függő eseti eljárás-ként és esetleges beavatkozásokkal kiegészítve.

Több megkérdezett is rendszerszintű problémaként azonosítja az alap- és a szakellátás együttműködésével kapcsolatos anomáliákat, melyek a két részrendszer kommunikációjának és eljárásrendben történő összekapcsoltságának hiányosságaira vezethetők vissza. A szakmai elvek maradéktalan érvényesülésének gátjaként leginkább a részletesen kidolgozott protokollok nemléte, illetve meglétük esetén azok gyakorlatba való beépületlensége jelölhető meg okként.

„Az alapellátás és a szakellátás közötti együttműködés változó. Nagyon függ az együttműködésre kötelezett intézményektől, az intézményi kultúrától, a szakemberek személyiségétől, a szakemberek szakmai felkészültségétől. (...) Mára már azt mondhatjuk, hogy rálátnak egymás tevékenységére, de még mindig van egy ilyen vélekedés a szakellátásban, hogy a gyerekjólét csak akkor jelentkezik, amikor felülvizsgálatra kerül sor. Ugyanakkor a szakellátásban találkozom nagyon sokszor egy ilyenfajta hibázató véleménnyel. A gyermekjólétben meg a szakellátással kapcsolatosan van egyfajta bizalmatlanság. Mintha úgy éreznék időnként, hogy nem biztos, hogy a szakellátás-

ban jó helyen lesznek a gyerekek, amiben nyilván bizonyos sztereotípiák, meg előítéletek játszanak szerepet, mert a szakellátás '97 előtt azért teljesen más volt, mint jelenleg.”

A családból történő kiemelés folyamatának központi alapfogalma, a veszélyeztettség is olyan szakmailag nem tökéletesen definiált tartalommal bíró rendszerem, mely a szakszerű és kiszámítható eljárásvezetést lehetetleníti el. Az alapellátás jövőbeli fejlesztésére a szakellátás vállalt feladatainak teljesíthetősége érdekében is szükség van. A családból való kiemelés után a tapasztalatok szerint a vér szerinti család jóformán teljesen kikerül a gyermekjólét látóköréből, hiszen a rendkívüli leterheltség nem teszi lehetővé, hogy a konkrét és közvetlen veszélyeztettségben lévő esetek mellett arra is jusson erőforrás, hogy a felbomlott családokat segítsék az újraegyesítéshez, vagyis a sikeres hazagondozáshoz szükséges feltételek megteremtésében.

A gyermekvédelmi gondoskodásba kerülők nevelőszülői vagy intézményes férőhelyen történő elhelyezésével kapcsolatban a szakemberek több elméleti és gyakorlati jellegű dilemmára is felhívták a figyelmet. A kiemelés, illetve az elhelyezési procedúra felől közelítve az első neuralgikus pont, melyre rámutattak, az elhelyezéssel és általában a kiemeléssel kapcsolatos döntések időbeni meghatározatlansága, vagyis az a bizonytalanság, ami a megváltozott élethelyzet tartóssága kapcsán mind a kiemelt gyermeknek, mind a befogadó közegnek (elsősorban nevelőszülői elhelyezéskor) problémát okoz. A kiemelés – a törvényi akarat és a gyermekvédelmi működést definiáló alapelvek szerint egyaránt – szándék szerint ideiglenes. Ez a nevelőszülői elhelyezés esetében feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet, amennyiben nem eldönthető, hogy a legtökéletesebb befogadás érdekében a személyes kötődés kialakítása és erősítése-e a vezérelv, vagy éppen ellenkezőleg, a minél hamarabbi hazagondozás előkészítése érdekében a mélyebb kötődések kialakulásától való tartózkodás-e a megfelelő. Ehhez a dilemmához társul, hogy a hazagondozás lehetősége, valószerűsége a mindennapi működésben sokkal szélesebb skálán mozog és egyúttal sokkal inkább prognosztizálható, mint az elméleti megközelítés szerint.

„(...) kudarcra van ítélve, mert nem tudom elképzelni azt a helyzetet, hogy bekerül valaki a családba, és nekem azon kell dolgoznom, hogy ne szeressem meg, meg ne szeressen ő meg, vagy azon kell dolgoznom, hogy megszeressen. (...) Szerintem azért elég jól látható, amikor bekerül egy gyerek szakellátásba, hogy van-e reális esélye annak, hogy hazakerüljön a vér szerinti családjába. (...) Tehát, szerintem ebben sokkal felelősségteljesebben kellene a szakmának fellépnie. (...) Egészen másképp tudna a vér szerinti szülő is ehhez a helyzethez igazodni, a nevelőszülő is másképp tudna, és maga a gyerek másképp tudna a helyzethez igazodni, ha ezek tiszta helyzetek lennének.”

A nevelőszülői és az intézményes ellátás vizsgálatakor minden megkérdezett szakember a legfontosabb kiindulási pontnak azt tartja, hogy a két részrendszer még a működési sajátosságaik összevetésekor, hatékonyságuk vizsgálatakor sem állítható szembe egymással, azok egymást kiegészítő ellátási formaként, együttesen értelmezhetők csak, mint családot helyettesítő ellátások. Kifejezetten hibás elgondolásnak tartják azt, hogy akár az egyik, akár a másik ellátási forma túlzott dominanciába kerüljön, egyetértenek abban, hogy bizonyos irányelvek alkalmazása, prioritások felállítása (például a legfiatalabb korosztály nevelőszülőnél történő elhelyezésének vezérelve) szükséges, de azok gyakorlati alkalmazásakor sokkal hangsúlyosabban kellene reflektálni a mindenkori valós élethelyzetekre, mint ahogy az a jelenlegi gyakorlatban megvalósul. Fontosnak tartják, hogy a két ellátási forma sajátosságaiból következő előnyöket és hátrányokat minél tisztábban és pontosabban legyen képes megfogalmazni a szakma, és azokkal mint eszközökkel képes legyen bánni is. Míg az intézményes ellátási forma intézmény jellege, elidegenítő mivolta kevésbé családi nevelkedési környezetet biztosít, addig igaz, és legalább ennyire fontos, hogy ebben az ellátási formában a szakmai segítség rendelkezésre állása lényegesen magasabb színvonalú. Fontos az is, hogy a nevelőszülői ellátás sikere befogadó, valós családi kontextusba beengedő alaphelyzete miatt sokkal inkább függ a résztvevők, azaz a nevelőszülő, a gyermek és a nevelőszülői család többi tagjának személyes vonatkozásaitól, ami nemcsak egy sokkal inkább családi nevelkedési környezet kialakulásának lehetőségét hordozza magában, de az elhelyezés, illeszkedés vonatkozásában is sokkal több kritérium figyelembevételét kívánja meg.

„Pontosan ezért, mert a nevelőszülők beengedik a saját életükbe a gyerekeket, meg kell hagyni számukra azt a lehetőséget, hogy egyes gyerekeket ne akarjanak befogadni. Pont azért, mert emberek vagyunk, és nem gépek. Ennek ugye az a következménye, hogy lesz egy csomó gyerek, akit semelyik nevelőszülő nem akar elvinni, és ez abszolút tiszteletben tartandó, és tartható. Annak semmi teteje nincsen, hogy egy nevelőszülő azért vigyen el egy gyereket, mert azt mondják neki a hálózatban a fenntartói, hogyha nem viszi el, akkor nem marad nevelőszülő. Márpedig tudjuk azt, hogy most milyen kényszerek vannak amellet, hogy valaki mindenáron nevelőszülő akarjon maradni. (...) Ahol irtózatos méretű munkanélküliség uralkodik, ott a nevelőszülőség tulajdonképpen egy munkalehetőség.”

Fontos azonban látni, hogy a nevelőszülői és a gyermekotthoni ellátás funkciója és követelményrendszere nem lehet azonos. Az intézményes ellátási forma egyfelől azoknak a gyermekeknek megfelelő, akiknek a saját családba történő visszahelyezésére rövid időn belül van esély, valamint azoknak a 14–17 éves fiataloknak, akiknél a szakmai támogatás elsősorban a társadalmi befogadáshoz szükséges ismeretek, készségek megszerzésére, az önálló életvitel kialakításában való segítségnyújtásra irányul, illetve azoknak a neurotikus, pszichotikus, disszociális tüneteket mutató,

illetve deviáns magatartású gyermekeknek, akiknek a fejlesztése és gyógykezelése kizárólag intézményes keretek között lehetséges. Ezen utóbbi célcsoporttal köztudottan nem tud mit kezdeni az intézményrendszer. Az intézményes ellátási igényű csoportba sorolhatjuk a különleges szükségletű gyermekek és fiatalok közül elsősorban a középsúlyos és a súlyos fogyatékosokat és az ápolást-gondozást igénylő tartós betegeket is. Továbbá a testvérsorokat, amikor 4-5-6-7 testvér kerül egyszerre a szakellátás rendszerébe (Józsa 2005, Vidra Szabó 2000).

Az elhelyezési procedúra során a rendszerbe kerülő gyermekek szükségleteinek legmegfelelőbb ellátási hely megállapításakor a megkérdezett szakemberek mindegyike szerint jellemzően a rendelkezésre álló férőhelyek határozzák meg a Szakértői Bizottságok szakvéleményben foglalt javaslatát, nem pedig a gyermek valódi szükségletei. A gyermek valódi érdekeit felülíró pénzügyi okok motiválta döntések nemcsak a megfelelő ellátási tartalommal bíró férőhely kiválasztásánál, de nevelőszülői vagy intézményes ellátási forma közötti választás esetében is tetten érhetők, amennyiben azt az alapvető megállapítást, hogy a nevelőszülői ellátás lényegesen olcsóbb, a döntési folyamatban is magas prioritású érvként kezelik a szakemberek.

A szakemberek felhívják a figyelmet arra, hogy a gyermekvédelmi rendszer mai működését sajnálatos módon jellemzően ad hoc döntési folyamatok határozzák meg, melyek háttérben egyértelműen az alulfinanszírozottság áll. Az 1997-es átalakítás, azaz a nagy intézmények kiváltása, mint a rendszer újraszervezésének fordulópontja is olyan folyamat volt, melyhez nem, vagy nem elégséges mértékben álltak rendelkezésre anyagi források (Vidra Szabó 2000). A lakásotthoni struktúra kialakításakor rendszerszinten kódolt kockázatok kerültek a struktúrába, melyek leginkább a rendkívül forrásigényes működtetésben nyilvánulnak meg. A tömeges elhelyezéshez képest a kis létszámú, jellemzően kistélepüléseken működő lakásotthon a gyermekek és a szakemberek számára is új típusú kihívásokat rejt, melyekre megfelelő felkészítés, az új helyzet kezelésére alkalmassá tevő képességeket fejlesztő, célzott képzés hiányában a szakemberek nem képesek megfelelő támogatást adni a nevelésükre bízott gyermekek számára.

„A gyerekek elmondták, hogy ők egyszerűen azért szöknek a lakásotthonokból, mert nem tudnak mit kezdeni a szabadsággal, meg a kis létszámmal. Hozzá volt ahhoz szokva, hogy egy nagy intézményben biztos talál kapcsolódási pontokat, és nem tud azzal mit kezdeni, hogy 8-10-12 gyerek között kellene neki valami pozíciót találnia magának. Ezeket mind a gyerekek visszajelezték, hogy elmagányosodva érezték magukat. (...) Nem tud azzal mit kezdeni, hogy most egy 500 fős településen kellene neki megtalálni a helyét egyik napról a másikra. Tehát nem lett fölkészítve se a gyerek, se a felnőtt, és ugyanezeket a felnőttek is meg tudták fogalmazni.”

A lakásotthoni struktúra ellenében a nevelőszülői hálózatok fejlesztése ugyanakkor a megkérdezett szakemberek véleménye szerint a jelenlegi formában nem meg-

felelő válasz a problémára. A fejlesztés mértéke, intenzitása az átalakításra szánt idő rövidege tükrében egyértelműen eltúlzott, másrészt, ahogy a korábbi tapasztalatok mára bizonyították, hogy a lakásotthoni ellátástípus nem lehet alkalmas minden vonatkozásban a korábbi intézményi struktúra kiváltására, úgy a nevelőszülői hálózat erősen dominánssá fejlesztése sem lehet jó döntés. A legutóbbi időkben megfigyelhető kezdeményezés, melyben a gyermekotthonokhoz rendeltén működik egy-egy nevelőszülői hálózat, igen kedvező gyakorlat kialakulásának kezdeménye lehet. A civil és egyházi fenntartásban már megvalósult ilyen típusú együttműködések elterjedése az egész rendszerben kifejezetten kívánatos lehetne.

Fiatalok véleménye az állam szülői szerepvállalásáról

A XV. Gyermekparlamentnek 35 delegáltja volt, mindenki írásban válaszolt arra, hogy jó szülő-e az állam és válaszukat indokolták is. A 35 fiatalból 14 úgy vélte, hogy az állam nem tekinthető jó szülőnek, 11 fő részben jónak, részben rossznak tartja az állam szülői szerepvállalását, 8 gondozott szerint egyértelműen jó szülő az állam, két fiatal pedig nem tudta ezt megítélni.

Az állam szülői szerepvállalása a pozitív vélekedések függvényében ahhoz kötődik, hogy kielégíti a gondozottak szükségleteit, ruhát, szállást ad, szociális biztonságot nyújt, iskoláztatja a gyermekeket, tehetséggondozó és felzárkóztató programokat nyújt, és családpótló szerepet tölt be. *„Mindent megpróbál megtenni azért, hogy mi, hátrányos helyzetű fiatalok, ne szenvedjünk hiányt semmiben sem.”*

A negatív vélemények számos rendszerbeli hiányosságra utalnak. A fiatalok többsége úgy véli, hogy nem igazodik a rendszer az egyéni szükségletekhez, az egyéni igényeket, vágyakat, jövőbeli terveket nem veszi figyelembe. Sokszor jogsértő bánásmódokban részesülnek a gyermekek és fiatalok, például nem nevelkedhetnek együtt a testvéreikkel. A rendszert nem tartják igazságosnak, úgy vélik, hogy a rendszer különbséget tesz a gondozottak között, az egyes szakembereken múlik, hogy ki mit tud elérni a gyermekvédelmi szakellátásban való nevelkedése során. Nagy különbségek vannak az intézmények és a nevelőszülők anyagi lehetőségei terén pl. a tanulmányok támogatása vagy a szabadidő szervezése terén (Rácz 2012, Rácz – Korintus 2013).

A fiatalok véleménye szerint a hátrányokat a rendszer nem tudja maradéktalanul kompenzálni, a szabályok sok esetben kiszámíthatatlanok. A fiatalok kiemelték, hogy a rendszer személytelenül működik, a szakemberek nem törekszenek arra, hogy megismerjék a gondozottak tulajdonságait, képességeit, kapacitásait, és elvárásrendszerüket ezekhez igazítsák (Rácz 2012). Az állam negatív megítélése leginkább ahhoz kötődik, hogy elválasztja a szülőktől a gondozottakat és nem képes szeretetet adni a gyermekek számára. *„(...) az államot nem érdekli az állami gondozottaknak a sorsa.”*

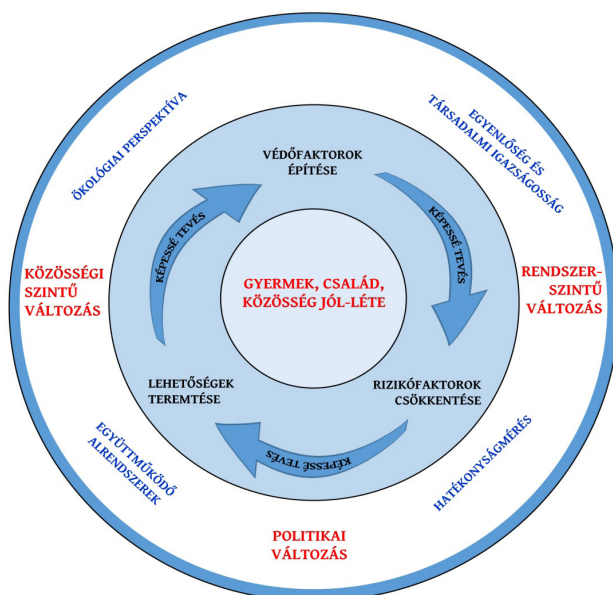
Összegzés

A kutatás kvalitatív eredményei és a gyermekparlamentari küldöttek véleménye alapján komoly problémát jelent, hogy a gyermekvédelemben a szakmai, tartalmi változások többnyire csak egyéni kezdeményezéseknek köszönhetők. A jelenlegi szakellátási rendszerben nincs minőségbiztosítás, nincs eredményesség- vagy hatékonyságmérés (Herczog 2001, Szikulai 2006, Rácz 2012). Nem biztosított a gyermekek szükségleteinek a teljes körű kielégítése, a férőhelyek tervezése esetleges, az ellátások kiépültsége jelentős regionális különbségeket mutat, így előfordulhat az, hogy területileg más-más problémák válnak gyermekvédelmi problémává. A speciális és különleges gyermeki szükségletekre képtelen reagálni a rendszer, különösen a nevelőszülői ellátás keretein belül (Rubeus Egyesület 2013). A szakmai szabályok azért is lennének elengedhetetlenül fontosak, mert meghatározzák, hogy mit kell tudniuk a szembereknek és ezzel párhuzamosan mit nyújt az adott intézmény/ellátás a gyermekeknek és vér szerinti családjuknak. A szakmai szabályok a szükségletek kielégítése terén magukba ötvözik mindazokat a feltételeket, módszereket, követelményeket és tudásokat, amelyeket a gyermekvédelmi szakemberekkel szemben támaszthatunk (Domszky 2004). Ezek nélkül azonban csak érzelmi alapon álló, egyes emberek lelkes vagy kevésbé áldozatkész munkája fogja meghatározni a gyakorlati működést, s mindez egyértelműen rendszeranomáliákhoz, diszfunkcionális működéshez és a gyermeki jogok védelme helyett azok sérüléséhez vezet. Az állam csak pótolni lehet hivatott a család szerepét, a megkérdozett szakemberek és fiatalok szerint nem lehet jó szülő az állam, amíg a szülői feladatokat ellátó szakembereit nem teszi jó szülővé, azaz alkalmassá arra, hogy a szakmai munkára koncentrálván, saját helyzetükkel elégedetten és proaktívan végezzék feladataikat.

A szükséges rendszerszintű változásokról beszélve a megkérdozett szakemberek legfontosabb kitűzendő célként azt fogalmazták meg, hogy valóban rendszerszemléletű átalakítások történjenek, a részterületek összefüggéseivel is számoló komplex beavatkozások mentén, nem pedig egymástól független, elszigetelt, projektszerű fejlesztések, beruházások keretében, egyfajta barkácsolásként. Fontos konceptuális alapvetésként fogalmazódott meg, hogy a gyermekvédelem a priori küldetésével összhangban globális megközelítésként a családok támogatásának kellene a középpontban állnia a közösségi erőforrások becsatornázása által és csak ennek égisze alatt tekinteni gyermekjólétre és gyermekvédelemre külön-külön alrendszerként (Trocmé 1999). A családok erősítése öt, egymással összefüggő védőfaktor erősítése mentén támogatható a gyermekes családokkal együttműködő informális és formális segítőrendszerek révén, mint 1) szülői reziliencia támogatása, mely a gyermekhez és a szülőséghez való pozitív hozzáállást és problémás élethelyzetekben is megfelelő szülői reakciókat, stresszkezelést jelent; 2) társas kapcsolatok ösztönzése, mely a helyi erőforrások informális segítségét is képes mobilizálni; 3) szülői neveléssel és gyermeki fejlődéssel kapcsolatos ismeretek, adekvát, egyéni igényekhez igazított gyermeknevelés és szükségletkielégítés, a gyermek testi, lelki, szellemi és erkölcsi

fejlődésének biztosítása, esetleges lemaradások kompenzálása; 4) támogatás igénybevétele válsághelyzetben, mely a segítség aktív kérését és befogadását is jelenti a gyermek és a szülő saját érdekében; 5) a gyermekek társas és érzelmi kompetenciáinak fejlesztése, pozitív kommunikáció, interaktivitás, mely egy meleg családi légkörben valósul meg (Center for the Study of Social Policy 2005). Mindezek támogatása nemcsak a gyermekjólét és a gyermekvédelem szereplőinek a feladata, hanem a társszakmák képviselői is, mint köznevelés, egészségügy, szociális védelem, kultúra stb. Ebben kiemelt szerep juthat az egyházi és civil szervezeteknek, önkéntes szervezeteknek, de a médiának is egy kiterjedt, a szülőséget és a gyermeket mint jogokkal felruházott individuumot társadalmi értéként bemutató edukációs tevékenység keretében (Bogács és mtsai 2015).

1. ábra. A változás elmélete a családok támogatásának érdekében

Forrás: Browne, 2014: 5 alapján

A változás elmélete (1. ábra) arra irányítja a figyelmet, hogy a gyermek, a család és a közösség jól-léte nemcsak a védőfaktorok építéséből áll, hanem ezzel párhuzamosan a rizikófaktorok csökkentését is jelenti, valamint a gyermekes családok számára lehetőségek teremtését, hogy képessé váljanak képességeik kibontakoztatásához, (egyéni és családi szinten értelmezett) szükségleteik kielégítéséhez. Mindehhez rendszerszintű változásra van szükség, amely egy stabil politikai-gazdasági-kulturális környezetben valósulhat meg, melyben az együttműködés, a társadalmi igazságosság és egyenlőség, valamint a hatások elemzése alapvető érték (Brown 2014).

Irodalom

- Bogács, E. – Radoszav, M. – Lovas, J. T. – Rácz, A. (2015): A gyermeki jogok védelme és érvényesítése a gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás területén. In: Rácz, A. (szerk.): *A gyermekvédelem megújulási alternatívái*. Gyermek- és ifjúságvédelmi Tanulmányok V. kötet. Rubeus Egyesület, Budapest: 5–56. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_otodik_kotet.pdf (Utolsó letöltés: 2015.11.10.)
- Brown, C. H. (2014): *The Strengthening Families Approach and Protective Factors Framework: Branching Out and Reaching Deeper*. Center for the Study of Social Policy, Washington http://www.cssp.org/reform/strengtheningfamilies/2014/The-Strengthening-Families-Approach-and-Protective-Factors-Framework_Branching-Out-and-Reaching-Deeper.pdf (Utolsó letöltés: 2015.12.08.)
- Center for the Study of Social Policy (2005): *The Protective Factors Framework*. Washington
- Corporate parenting strategy for Clackmannanshire (2009–2012)*. <http://www.clacksweb.org.uk/document/meeting/1/301/2902.pdf> (Utolsó letöltés: 2015.12.15.)
- Domszky, A. (1999a): *Gyermek- és ifjúságvédelem* (Jegyzet). Budapest: Államigazgatási Főiskola.
- Domszky, A. (1999b): *Módszertani levél. A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről*. Budapest: OCSGYI.
- Domszky, A. (2004): A gyermekvédelmi szakellátás értékhatátere, a szakellátás alapértékeinek érvényesülését szolgáló biztosítékok, módszerek, technikák. In: Domszky, A. (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás – segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. NCSZI, Budapest. 45–49.
- Domszky, A. (2011): A gyermekvédelmi módszertan társadalmi konstrukciója. A módszertan mint változáskövetés. *Kapocs* (9) 3: 2–13.
- Herczog, M. (2001): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-Kerszöv, Budapest
- Józsa, V. (2005): Kinek jó és kinek rossz a gyermekotthon? – A célcsoport meghatározásának koncepcionális kérdései. *Család, gyermek, ifjúság* (14) 5: 18–27.
- KSH (2014): *Szociális Évkönyv 2014. 6. fejezet*.
- Papházi, T. (2014): Állam és család a gyermekvédelmi gondoskodásban. In: Rácz, A. (szerk.): *Jó szülő-e az állam? A Corporate parenting terminus gyakorlatban való megjelenése*. Gyermek- és ifjúságvédelmi Tanulmányok. Rubeus Egyesület, Budapest: 167–214. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2014/05/CPnemzetkozi_2014_final.pdf (Utolsó letöltés: 2015.12.10.)
- Parent & child fostering scheme procedures (2010–2013)* (Policy & Performance Manager (LAC), Children, families and education – Children’s social services) KENT County Council

- Rácz, A. (2012): *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer) igények*. L'Harmattan, Budapest
- Rácz, A. – Korintus, M. (2013): Enabling young people with a care background to stay in education in Hungary: accommodation with conditions and support. *European Journal of Social Work* (16) 1: 55–69.
- Rubeus Egyesület (2013): *Kapacitáshiányos területek feltérképezése a gyermekvédelmi szakellátásban – kutatási zárótanulmány*. Rácz, A. (szerk.), Budapest
- Scottish Government (2008): *These Are Our Bairns – a guide for community planning partnership on being a good corporate parent*. Edinburgh. <http://www.gov.scot/resource/doc/236882/0064989.pdf> (Utolsó letöltés: 2015.12.14.)
- Szikulai, I. (2006): A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései. In: Rácz, A. (szerk.): *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai*. NCSSZI, Budapest (CD-ROM, o. n.)
- Trocsmé, N. (1999): Canadian Child Welfare Multi-Dimensional Outcomes Framework and Incremental Measurement Development Strategy. In: Thompson, J. – Fallon, B. (szerk.): *The First Canadian Roundtable on Child Welfare Outcomes – Roundtable Proceedings*. University of Toronto Press, Toronto, Ontario: 30–54. <http://cwrp.ca/sites/default/files/publications/en/RoundtableOutcomes.pdf> (Utolsó letöltés: 2015.11.20.)
- Vidra Szabó, F. (2000): Lakásotthoni pillanatkép Budapesten. *Család, gyermek, ifjúság* (9) 5: 48–61.